

Oral History Kosovo

INTERVJU SA NAIME MAČASTENA ŠERIFI

Priština | Datum: 4. mart 2022.

Trajanje: 84 minuta

Prisutni:

1. Naime Mačastena Šerifi (Intervjuisana)
2. Anita Susuri (Sagovornica)
3. Renea Begoli (Kamera)

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] - dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Prvi deo

Anita Susuri: Gospodo Naime, ako možete da se predstavite, da nam kažete kad ste rođeni, gde i nešto o vašem poreklu, porodici?

Naime Mačastena Šerifi: Ja sam Naime Mačastena Šerifi, rođena sam 27. februara 1968. Rođena sam u gradu Istanbulu u Turskoj. 1973. godine smo se vratili iz Turske, roditelji i dva brata, i došli smo u Prištinu. Tada sam imala četiri godine. Takođe, roditelji su mi bili deportovani u Tursku. Porodica moje majke je bila deportovana 1912. Tamo su se onda rodili moja majka, svi, tetke, ujaci. Zasnovali su porodice i od tada žive u Turskoj. 1956. je bila deportovana porodica mog oca jer je bila progonjena od tadašnjeg režima.

Tri strica mog oca su tada pogubljena... 2. decembra 1945. Pogubljeni su kao učesnici Nacionalnog fronta¹. Njih su ubili partizani dok su komunisti bili između crkve i džamije, u gradu Uroševcu, i porodici nisu nikad dali njihova tela. Mi nismo znali. Porodica nikad nije znala gde su sahranjeni i gde se nalaze njihove kosti. Onda 1956. u vreme Rankovića vršili su veliki pritisak i moj deda je morao da uzme ženu i decu i da pobegne u Tursku.

Tamo su bili u jednom gradu u severoistočnom delu Turske, zove se Samsun, gde je postojala baš velika albanska zajednica. Inače, moj deda je bio imam džamije u jednom selu tu gde je bilo... jer je zona Samsuna i Bafre bila skoro gde se najviše Albanaca nastanilo u Turskoj, uključujući i one deportovane 1912. godine. Uglavnom su ih slali u oblasti gde su bili Jermeni. Deportovali su Jermene i uglavnom su naselili kosovske Albance.

Nakon nekog vremena, razume se da su i moji roditelju tamo sklopili brak. Majka je rođena u Turskoj i nakon mnogo peripetija, obično kao imigrantske porodice, porodice sa problemima naseljavanja i integracije, oni su 1964. ili '65. došli iz Samsuna i nastanili se u Istanbulu, gde sam se ja rodila. Tamo smo živeli još četiri godine i, dakle, 1973. godine moj otac je definitivno odlučio da se vrati na Kosovo, jer se nikad nije pomirio sa tim da tamo živi [u Turskoj].

¹ *Balli Kombëtar* (Nacionalni front) bio je albanska nacionalistička, antikomunistička organizacija osnovana u novembru 1942. godine koja se borila protiv nacističke Nemačke i jugoslovenskih partizana. Nacionalni front predvodio je Midhat Frashëri koji je podržavao ujedinjenje teritorija na kojima žive Albanci.

Nakon promena koje su se desile, znači na Kosovu, posle pada Rankovića i stvaranja malo liberalnijeg duha... što je bilo mnogo kratko i privremeno, jer kasnije tokom '80-ih se videlo što nije tako kako je proklamovano. Moj otac je bio ubeđen, nije bio ubeđen, nego je tražio da se ovde vrati. Ostali smo neko vreme kod naše familije. Onda smo živeli u jako teškim ekonomskim uslovima jer nas država nije prihvatala. Devet godina nismo uopšte imali državljanstvo, dakle živeli smo sa nekim dokumentima koji su bili za privremeni boravak. Moj otac je bio stalno ispitivan: "Zašto si se vratio? Moraš da se vratiš nazad. Ne smeš da ostaneš ovde, ovde ne može. Vi ste nacionalistička porodica, vi ste ovakvi, vi ste onakvi. Morate tamo da se vratite". Međutim, bio je otporan, nije prihvatio da se vrati.

Bio je veoma odlučan u svojim idejama, u idealu da voli svoju zemlju. U tom duhu smo vaspitani, u duhu mojih roditelja. I naravno da je 1981. godina stvorila veliki zaokret. I ona akumulirana frustracija građana, Albanaca na Kosovu i generalno u bivšoj Jugoslaviji, zbog nepravdi koje su se dešavale. 1981, naravno to je izbilo sa izuzetno masovnim demonstracijama kad sam ja bila veoma mlada, mislim negde oko 14 godina kada se to desilo. I bila sam aktivna učesnica tih velikih dana, 1. april, 2. april, 3. april, koji su oživeli 1981.

Inspirisali su nas pokreti koji su se dešavali i nezadovoljstvo koje smo videli u našim porodicama uopšte, iz onoga što smo čuli, hapšenja nastavnika, otpuštanja sa posla, hapšenja rođaka. To je uticalo na našu generaciju dok smo bili veoma mladi, tada smo imali 14-15 godina. I našom ideologijom, sa našom željom da doprinesemo, stvorili smo grupu mladih ljudi koji su svi imali 14-15 godina, 16 godina, koji su stalno slušali rasprave u našim porodicama, čuli smo te priče. Naša želja da uradimo nešto drugačije kako bismo stvorili promene, mislim u tom pravcu. Možda nismo bili svesni rizika kojima smo se izložili jer smo bili veoma mladi.

Našu grupu činilo je šestoro-sedmero dece, ja sam bila među njima, bilo je i drugara iz razreda, i organizovali smo se da pišemo slogane. Tada su po školskim zidovima, u gradu, širili razne materijale koji su sadržali propagandni sadržaj kako je režim to zvao. Zabranjeno od države, od strane vlasti, kao protiv bratstva i jedinstva, iredentizam, ovo i ono. Ali delili smo ih po gradu, našim vršnjacima, različite materijale s nacionalističkim sadržajem. I tako smo radili u *Illegali*² do godine, od '82, kraj '81. do '84. Dakle, radili smo različite aktivnosti. Ali naravno to...

Anita Susuri: Vi kad ste ušli u *Illegalu*, bili ste mnogo mladi...

Naime Mačastena Šerifi: Mnogo.

Anita Susuri: 14-15 godina...

² Savez podzemnih militantnih grupa koje su se borile za odvajanje Kosova od Jugoslavije i ujedinjenje sa Albanijom u vreme Titove Jugoslavije.

Naime Mačastena Šerifi: Da.

Anita Susuri: Kako je počelo? Mislim da se radilo u malim grupama...

Naime Mačastena Šerifi: Da, da. Mi smo radili u malim grupama, znači bila je jedna velika grupa i članovi te grupe su imali svoje male grupe, u kojima je bilo troje ljudi i... na primer, moju grupu od troje ljudi moji drugovi nisu poznavali. Tako smo radili, u tom sistemu. Grupu jednog mog druga, na primer, njih troje ja nisam poznavala. To je bilo da bi se sačuvala tajnost, dakle ako me uhvate, da ne uhvate sve. Razumeš? Da nemate informacije kako ne bi u nekim situacijama otkrili jedni druge.

To je bio sistem po kojem smo mi tada radili, i to je bio veoma interesantan sistem i rezultirao je da manje ljudi ide u zatvor. Kada smo bili uhapšeni, na primer, bilo je samo nekoliko drugih, iako su bili aktivisti, ali nisu otkriveni. Ovo je bio odbrambeni sistem koji smo koristili da štitimo jedni druge. Praktično, 20, negde u oktobru '84, ja sam bila uhapšena, tako da je tada uhapšena skoro cela naša grupa. Među njima su uhapšena i dva prijatelja sa kojima smo bili povezani. Naravno da nas je tada pratila Državna bezbednost. Posle smo saznali za mnoge stvari koje nismo znali, jer je u našim grupama bilo infiltriranih ljudi i oni su preko njih pratili nas i naše kontakte.

Kad smo mi bili uhapšeni, uhapsili su i Teutu Bekteši, i [Teutu Hadri](#). Dakle, kao posledica praćenja, kada smo održavali sastanke u tajnosti. I oni su intervjuisani, zaista mladi, ali pod tim okolnostima uhapšeni smo samo ja i Bujar Zenelji, on je bio deo grupe. On je bio vođa, a nas su smatrali najvažnijim, a po njima i najopasnijim. Zaista smo bili previše mučeni za naše godine. Iako da budem iskrena, to sam uvek govorila i još uvek govorim, tada je Jugoslavija potpisala sve ove međunarodne konvencije i ugovore o ljudskim pravima, za zaštitu prava dece, ali nisu to poštovali.

Naročito u istražnim postupcima i postupcima ispitivanja, na primer, kršena su sva pravila i zakoni, jer su oni... bili smo maloletni i nisu imali pravo da nas tuku, niti da nas ispituju, niti da nas psihički ili fizički maltretiraju. Morao je biti prisutan roditelj ili staratelj kojeg imenuje centar za socijalni rad. Isto važi i danas. Dakle, u slučaju maloletnih delinkvenata, policija apsolutno ne može da ih sasluša bez prisustva socijalnog radnika ili roditelja, ili psihologa. Dakle, nijedna od ovih mera nije razmatrana ni u jednom od slučajeva kada su maloletna lica hapšena po političkom osnovu.

Naravno, tretman je bio užasan, tako da je istraga trajala oko četiri-pet meseci i za sve vreme istrage, posebno prvi mesec, bilo nam je izuzetno teško jer su jako loše postupali sa nama. U Prištini su me držali 72 sata u prištinskom zatvoru, a zatim su me poslali u zatvor u Mitrovici koji je bio jedan od najtežih zatvora u bivšoj Jugoslaviji. Tokom istrage, do suđenja, ja sam bila u Mitrovici. U međuvremenu, Bujara su držali u Prištini. Prištinski zatvor nije se mnogo razlikovao od onog u Mitrovici. Uslovi su bili izuzetno loši, a tretman još gori.

Anita Susuri: Hoću da se malo vratimo unazad pre nego što nastavimo sa zatvorom. Hoću da vas pitam više o *Ilegali*, što se tiče pamfleta, i tih...

Naime Mačastena Šerifi: Literature.

Anita Susuri: Pisanje parola, kakve su bile, na primer, kakve parole? Kako ste se organizovali da ih napišete?

Naime Mačastena Šerifi: Sve što smo tražili u to vreme, ono što smo najviše tražili je republika. Dakle, tada smo bili fokusirani na stvaranje sedme republike, [republike] Albanaca, u bivšoj Jugoslaviji, jer je ideja o stvaranju nezavisne države u to vreme bila previše daleka. Dakle, nismo ni... jer nismo mogli ni da zamislimo da bi se takve promene mogle dogoditi. Možda, 20 godina kasnije, je mogla da se stvori država sa imenom Kosovo. Za nas je ovo što se sada dogodilo samo po sebi čudo.

Radilo se o stvaranju ravnopravnosti za albanski narod u bivšoj Jugoslaviji. Da bude ravnopravan sa svim drugim narodima koji su imali svoje republike i imali neku vrstu samouprave, autonomije, samoopredeljenja o sebi i o tome šta su mogli da rade. To je bio naš ideal u to vreme. Nacionalno jedinstvo i ostalo, mi smo to videli kao kasnije faze, a ne... prvo smo morali da razmišljamo o tome da se postigne ono što je moguće postići, a onda razvijati druge faze razvoja istorije. Ali, mislim, naš fokus je bio na tome.

Literatura koju smo delili je bila literatura... na primer, jedna od knjiga koju smo delili i čitali od osobe do osobe bila je knjiga o Šote Galjici³, koja je u to vreme bila zabranjena. Knjiga o Idrizu Seferiju⁴ je bila zabranjena. A onda su bile neke pesme objavljene u Švajcarskoj od strane *Ilegale* koje bi dospele u naše ruke. Bila je knjiga "*Kangtë e Lirisë*" [Alb.: Pesme slobode]. Razne knjige iz Albanije, romani, knjige koje se sada smatraju normalnim i možete ih pronaći u svakoj knjižari. Apsurdno je da su ljudi hapšeni i osuđivani na deset godina zatvora zato što su čitali knjigu. Dakle, bilo je strašno, mislim, ono što se događalo. Ili zato što su pevali pesmu ili napisali slogan.

Sve što smo mi radili, kupovali smo hamere, i sad za nekoga to možda nije ništa, ali za nas je bilo izvanredno. Na tim hamerima smo pisali parole za ujedinjenje, znači "Kosovo Republika", "Smrt ili sloboda", takve stvari. Dakle, nije bilo... i to smo delili među mladima, delili smo po školama, delili smo po, ostavljali smo po ulici ili smo pisali lakom, sprejevima "Kosovo Republika", "Dole Jugoslavija", takve parole smo imali.

³ Šote Galjica (Shote Galica), rođena Ćerime Haljilj Radiševa (Qerime Halil Radisheva), bila je albanska pobunjenica i supruga Azema Bejte, lidera kačakčkog (odmetničkog) pokreta. Galjica je učestvovala u desetinama napada na kraljevske jugoslovenske snage početkom 20. veka, a kačakčki pokret uspeo je da privremeno stavi pod svoju kontrolu slobodne zone.

⁴ Idriz Seferi (14. mart 1847 - 25. mart 1927) bio je albanska nacionalna ličnost i kačak. Kao pripadnik Prizrenske i Pečke lige, bio je desna ruka Ise Boljetina, sa kime je 1910. godine organizovao ustanak protiv Osmanskog carstva u Kosovskom vilajetu.

Sećam se jednom u gimnaziji “Sami Frašeri”, tada je bila “Ivo Lola Ribar”, delili smo neke takve pamflete i postala je velika stvar, ali nisu mogli [da nas uhvate], još uvek nam nisu ušli u trag. Nisu mogli da nađu ništa, nisu imali argumente da nas uhapsu. Međutim, dobro, i pored toga što smo bili aktivni, dostigli smo, recimo, pune tri godine rada u *llegali*, što je za naše vršnjake za to vreme bilo prilično dobro. Dakle nismo...

Anita Susuri: Kakva je bila komunikacija između vas? Kako ste se sporazumeli?

Naime Mačastena Šerifi: Mi smo se viđali. Uglavnom smo bili učenici istog razreda. Dakle, bili smo u istom razredu i tokom velikog odmora odlučivali smo kod koga ćemo održavati sastanke. Kod kuće bismo obično rekli svojim porodicama da imamo neki događaj, zabavu ili nešto slično, i imali bismo redovne sastanke jedni kod drugih. Tako smo to opravdali. Zato što nismo hteli da opterećujemo svoje porodice informacijama, jer bi i one bile u opasnosti. Nismo želeli da naše porodice pate zbog naših aktivnosti.

Bilo je nekih mera, nekih mera bezbednosti koje su za naše godine bile veoma dobro osmišljene i sprovedene. Sećam se da je, kada sam ja uhapšena, bilo osam radnika Državne bezbednosti, dakle dva civilna automobila i racija je izvršena čim sam se vratila iz škole. I pretresli su celu kuću, našli šta su mogli. Našli su neki materijal i odneli ga. A onda, dok sam bila pod istragom, došli su i još dva puta upali u moju kuću.

Stavljanje pod istragu i ispitivanja su bila veoma, mislim u istražnoj [kancelariji], boravak tamo, svaki dan me ispitivali, fizičko zlostavljanje koje sam trpela, to je bilo jako teško. Mislim, bilo je prilično teško za moje godine. Jer... zamislite, na primer, razgovarala sam sa Bujarom nakon nekog vremena kada smo pušteni. Ispričao mi je kako su ga mučili. Gasili su mu cigarete po telu, oni... Mislim, bila su to strašna mučenja. I moja su bili slična.

Onda sam razgovarala i sa drugim devojkama koje sam sreća u zatvoru. Odmah nakon što su nas uhapsili, negde u decembru je bila uhapšena grupa devojaka iz Peći, [Hava Šalja](#), [Mirvete Drešaj](#), Zirafete Murići, bila je ona Hidajete Krasnići. Jedna grupa devojaka, jedno pet-šest devojaka... Zogë Šalja. Jedna grupa jako dobrih devojaka koje su takođe bile mnogo mlade, maloletnice, sve su imale po 18-19 godina. Dakle, i one su pričale o užasu, pričale su o užasnom načinu kako su bile maltretirane i tučene tokom istrage.

Dakle, nije bilo diferencijacije ili amnestije kada je u pitanju ovo, ako ste bili maloletni ili mladi, to nije imalo nikakvu težinu. I ono što je za nas bilo najbolnije, najteže je to što su nas mučili Albanci, ljudi koji govore albanski. Ljudi koji su služili vlasti. Dakle, nikada me srpski inspektor nije ispitivao, niti maltretirao, nisu se uopšte bavili mnome. Ali svi koji su me maltretirali bili su Albanci. Dakle, to je bilo najbolnije.

Anita Susuri: Hoću da vas pitam o '81. i demonstracijama. Da li se sećate organizacije? Da li ste bili tu kad se nešto organizovalo?

Naime Mačastena Šerifi: Ne, bila sam samo učesnica i povremeni svedok demonstracija. Ne mogu da kažem jer sam imala samo 14 godina kada se to dogodilo. Nisam imala ideju... Mnogo sam razgovarala sa svojim roditeljima, sa svojim pokojnim ocem. Bio je izuzetno otvoren po pitanju ovih stvari. Uvek nam je davao do znanja zašto smo se vratili, šta je naša porodica doživela, i bio je prilično veliki idealista. Imao je grupu prijatelja koji su skoro svi bili deo *llegale*, tako da su bili... ove rasprave su bile sasvim normalne u mom domaćinstvu, tako da su bile...

Ali, ne, nisam bila deo organizacije. Bila sam samo učesnica kao svi drugi građani. Znam da sam 26. marta [1981], kada su bile najteže studentske demonstracije na trgu u Prištini, nakon demonstracija izašla sam sa ocem u grad i videla trg u užasnom stanju. Mislim, videla sam počupanu kosu na zemlji, štikle, odeću razbacanu. Prebili su svakog učenika koga su uhvatili, tako su ih pretukli da je bilo užasno samo i pomisliti na to.

A onda, tokom prvoaprilskih demonstracija u našoj školi, bila sam učenica osnovne škole „Meto Bajraktari“, tako da su svi u našoj grupi bili učenici istog odeljenja škole „Meto Bajraktari“. Tog dana su izolovali našu školu, rekli su... bili smo na času. Rekli su: „Ne bi trebalo da izlazite“. I između ostalog, na našem prvom času tog dana došli su učenici škole „Emin Duraku“ sa zastavama, došli su organizovano vičući u školskom dvorištu i zvali su nas. Dakle, zvali su nas da se pridružimo demonstracijama.

Pošto su nam vrata bila zaključana i profesori su nadgledali hodnike, našli smo drugi način, našli smo prozor na prvom spratu kroz koji smo svi izašli. Dakle, izašli smo. I ko je hteo izašao je da učestvuje u demonstracijama, svi smo tada otišli i pridružili se. Ta grupa dece sa zastavama, uglavnom mladi učenici od 14-15-16 godina, onda smo se [zajedno] pridružili većoj grupi demonstranata. I to je bilo to, znači najveći preokret u mom životu, iskustvo i neka vrsta ponosa, istovremeno i bola, iskustvo koje je uticalo na mene na sve načine, mislim, ne samo na mene nego na celu našu generaciju koja je to doživela.

A onda je 2. i 3. aprila situacija bila još tragičnija. Mislim, 2. i 3. aprila ljudi su ubijeni. Tamo gde je Ministarstvo zdravlja, ako se dobro sećam, mi smo bili grupa dece koja bi išla u studentske domove, i tamo slali stvari, dobijali smo ćebad i davali demonstrantima, uzimali smo luk od kuće zbog suzavca koji su bacali. Šalove, ćebad, luk. Tamo, kod Ministarstva zdravlja gde je raskrsnica, demonstranti, jer je deo demonstracija bilo u tom delu, na raskrsnici kod Studentske menze. Zato što bi odatle dolazili [ljudi iz] domova i Studentske menze, a demonstracije iz '81. uglavnom su započinjali studenti, dakle omladina.

Dovezli su, bio je kombi, ne sećam se da li je to bio mali autobus koji su prevrnuli na raskrsnici i demonstranti su se popeli na njega držeći zastave, govoreći preko megafona. U međuvremenu, tog dana došle su snage vojske i savezne policije, ne samo iz Srbije, već iz cele federacije. I došli su u grad sa tenkovima. Bili smo u delu gde je bio taj autobus i bilo je mnogo ljudi. Ušli su u gomilu ljudi i udarili u autobus i svi su pali. Gurnuli su autobus i ljudi su pali.

U međuvremenu, videla sam svojim očima kada je oficir izvadio pištolj iz tenka i ranio jednog studenta. Dakle, pucao je i ranio studenta. Neki od nas su bili tu u tom trenutku, među nama je bilo i, ona je sada lekar, dr. Teuta Bekteši, bila je studentkinja medicine. Neki od nas su odveli tog dečka, bilo nas je sedam-osam, i odveli smo ga u porodičnu kuću u blizini i odveli smo ga u podrum. Podvezali su mu ranu i nasilno su zaustavili auto kako bi ga odvezli u bolnicu da ne bi umro od krvarenja. Dakle, ovo su iskustva tinejdžera od 14-15 godina. A onda i zatvorski deo kada bi se naši prijatelji vraćali mučeni i pomagali smo jedni drugima. Bili su, svako od ovih [iskustava] je uticalo na nas, ostavili su za sobom loša sećanja. Veoma bolno.

Anita Susuri: Kako se desilo vaše hapšenje? Gde su došli da vas uhapse? Da li ste bili u nekoj aktivnosti?

Naime Mačastena Šerifi: Ne, ne, mene su uhapsili kod kuće. Kao što rekoh, oni su čekali vreme kad se ja vratim iz škole, jer su mogli i u školi da nas uhapse, međutim čekali su da se vratim. Kad sam se vratila, bilo je oko pola jedan-jedan kada se završavao čas, prepodnevna smena, i bila sam učenica Kulturološko-jezičke gimnazije, sada je gimnazija “Ećrem Ćabej”. Zato što se obrazovanje u mojoj generaciji zvalo usmereno obrazovanje. Završili smo prve godine u gimnaziji “Sami Frašeri”, “Ivo Lola Ribar”, kako se zvala. I onda smo se usmeravali, ljudi su podeljeni, ko je hteo da nastavi s medicinom, ko je hteo da nastavi s ekonomijom, a ja sam se orijentisala na kulturološko-jezički smer. Bila je gimnazija koja se sada zove “Ećrem Ćabej”, kod Učiteljske škole, zgrada je bila iza Učiteljske škole.

Naravno, mogli su da me uhapse u školi, ali nisu jer bi to postala velika stvar. Dakle, izbegli su gužvu. Ni oni nisu hteli, jer ni njima nije bilo lako, na primer, da uzmu i uhapse dete. Oni su u ovom pogledu bili dovoljno oprezni da sačuvaju svoj obraz. Ali, nisu mogli da sakriju da smo uhapšeni, da smo odvedeni, jer smo izostajali iz škole. A onda nas je škola izbacila. Bila sam izbačena. Nakon što sam izašla iz zatvora, dobila sam, naravno uz nalog Državne bezbednosti, onda mi je Fakultet kulturologije izdao rešenje da sam izbačena iz škole. Nisu mi omogućili ni da nastavim školsku godinu kroz razredni ispit, nakon što sam izašla iz zatvora.

Uhapsili su me kod kuće. Došli su do moje kuće i upali. Odveli su me i poslali u Državnu bezbednost, tamo su me držali 72 sata. Posle 72 sata, ispitivali su me, tražili objašnjenja koja nisam želela da dam i nikada nisam. I zbog toga su mi rekli: “Ili morate da odgovorite na pitanja koja smo vam postavili ili ćete potpisati [dokument] da vas šaljemo u Mitrovicu, u mitrovački zatvor, i otvorićemo istragu i tamo će biti pritvor za vas”, i ja sam to potpisala. Odveli su me i poslali u mitrovački zatvor.

Anita Susuri: Tih 72 sati, da li je bilo i nasilja ili samo...?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da, da. Nasilja je bilo mesec dana. Ne, 72 sata, mesec dana. Dakle, desilo se, došli su i odveli me u 12:00 noću iz zatvorske sobe i ispitivali su me do jutra i maltretirali. Bilo je slučajeva kad nisam mogla ni da se obučem, ni da se obučem, ili... mnogo su me tukli. Mislim, onaj deo koji se odnosi na decu... To sam kasnije shvatila kada sam videla druge devojke iz drugih grupa koje su dovedene. To nije bilo nešto, ovo im je bila radna rutina, da bez obzira na godine, ako to ima veze sa politikom, a po njima si prekršio državni zakon i to "bratstvo-jedinstvo", baš bi te prebili. Mislim, nemilosrdno. Bili su veoma nemilosrdni.

Drugi deo

Anita Susuri: Da li je postojala neka taktika koju su koristili, mislim, bilo šta što ste mogli da primetite kada su vam i drugi prepričavali svoja iskustva?

Naime Mačastena Šerifi: Naravno da su imali taktike, vrlo je tačno da su imali taktike. Na primer, imali su taktiku da te duhovno slome. Ja se sećam da su jednom došli i rekli mi da mi je umro otac. Moj otac je bio bolestan, imao je infarkt. Iako je on umro nakon pet meseci kad sam ja izašla iz zatvora, jer je bio bolestan od srca. I rekli su mi: "Umro ti je otac". Onda su mi rekli ovako: "Okej", ja uopšte nisam reagovala jer su rekli: "Mi bi te odvezli", rekli su: "da vidiš sahranu tvog oca", ali, rekli su: "ti ne govoriš [ne odgovaraš na pitanja inspektora]. Ako progovoriš, mi ćemo te odvesti". I tu sam znala da je to igra. Rekoh: "Okej, ja ću posetiti očev grob kad izađem odavde", rekoh: "neću da me vodite tamo" znači: "neću da idem na očevu sahranu".

Onda su imali drugačiju taktiku, dok sam ja bila pod istragom, moj otac je imao zdravstvenih problema i bio je u bolnici. Otišli su u bolnicu i rekli mu: "Moraš da dođeš i razgovaraš sa svojom ćerkom, ubedi je da priča". Kada su me odveli iz zatvora i poslali u kancelariju državne bezbednosti u Mitrovici, bila je nedelja, a i oni su obično manje radili nedeljom. Kada su došli po mene, rekli su: "Imate posetioca". Ali, nisu me odveli u sobu za posete, a nije bio ni dan posete. Pitala sam: "Gde me vodite?" Rekli su mi: "Šaljemo te u kancelariju", pitala sam: "Kakva poseta može da se drži u kancelariji?" Zato što je postojalo posebno mesto za posete. A posetioci su bili razdvojeni rešetkama, imao si distancu, tako da si mogao da vidiš svoje roditelje ili članove porodice sa udaljenosti od možda dva-tri metra, i to je to. Rekli su: "Ne, ne, u kancelariji".

Kada sam otišla u kancelariju, videla sam da su doveli mog oca i bio je u jako lošem zdravstvenom stanju, bio je iscrpljen. Nisam želela da me vidi takvu, jer sam bila pretučena. Lice mi je bilo puno hematoma, ruke su mi bile u modricama od palice, nisam mogla da obučem cipele. Dakle, otišla sam do tamo iz mitrovačkog zatvora samo u čarapama, odvezli su me autom i imala sam samo čarape,

nisam mogla da se obujem, nisam mogla da se obujem. Rekla sam im: “Ne želim”, rekla sam: “da dođem ovako. Zašto ste ga doveli ovde?” Znaš? Zato što nisam želela da me vidi takvu. Rekli su da će nas navodno ostaviti na miru da razgovaramo. Tu je bio radnik [Državne] bezbednosti, Ibuš Klokoči koji je ubijen i bio je još jedan, Faik Nura. Rekao je: “Ne”, rekao je: “moraš da razgovaraš sa ocem”, ja sam rekla: “U redu”.

Čim je došao, rekla sam mu: “Tata, zašto si me zvao?” “Ne”, rekao je: “ja te nisam zvao. Ja nisam tražio”, rekao je: “da dođem, oni su došli i doveli me”. Dakle, sve je to bilo da... rekla sam: “Pa šta hoće?”. Tada nije bilo, ne znam da li je bilo mašinerije za prisluškivanje, međutim imali su. Znači, razgovore su prisluškivali i snimali. Postavili su, bila je neka vrsta torbe kao kofer, ostavili su otvoreno i izašli na drugu stranu, i dakle kao da nas ostave da mi pričamo nasamo. Ali bila sam veoma svesna da snimaju i imali smo sasvim običan razgovor. U međuvremenu, dok je moj otac polako odlazio, šapnuo mi je na uvo: “Pazi jer su ovi ljudi govorili o tebi”. Dakle, dao mi je imena onih koji su me otkrili. Tu sam dobila informaciju.

U momentu kad sam dobila informaciju ko je pričao, ja sam znala i šta oni znaju. Razumeš? Za mene je bilo lako da se odbranim. Onda su dolazili roditelji s vremena na vreme u posetu, dok smo izašli na sud. Na sudskom ročištu mi smo, ja i Bujar, osuđeni smo na pet godina zatvora, ali uslovno. Ako uradimo nešto unutar pet godina, da nas vrate u zatvor. Dakle, to je bila kazna koju su nam dali. Dok su Teuta Hadri i Teuta Bekteši osuđene na godinu dana zatvora, što nije bila teška kazna.

Ali, na sreću, na našem sudskom ročištu, naša tri branioca su bili Avni Đakova, pokojni Fazlji Baljaj i Fehmi Baftiu, i on je preminuo. Imali su odličnu odbranu, ali su se fokusirali i na to da su, dok nam se sudilo, [Vojislav] Šešelji i [Vuk] Drašković su bili uhapšeni u Beogradu zbog nacionalizma. I oni su pušteni nedelju dana ranije, pa su [advokati] iskoristili tu činjenicu, naši branioci. Kako osuđujete dvoje dece i dve mlade devojke, a Šešelji i Drašković su pušteni iz zatvora. Dakle, sudija Čerim Meta se tada odlučio za blažu kaznu. Teuta Bekteši i Teuta Hadri su odležale godinu dana zatvora, dok smo mi pušteni na slobodu, ali uslovno, pod nadzorom.

Anita Susuri: Da li je to bilo zato što ste bili maloletni, ne?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Inače kaznili bi vas...

Naime Mačastena Šerifi: Inače bi nas kaznili. Inače bi nas kaznili.

Anita Susuri: Kakvi su bili uslovi u zatvori? Naravno da su bili teški, ali ako možete da nam objasnite u vezi hrane ili prostora?

Naime Mačastena Šerifi: Apsolutno. Nisam doživela neki drugi zatvor, ali sećam se 72 sata u zatvoru u Prištini, soba za pritvor je bila grozna. Dakle, to ne možete da vidite ni u horor filmovima. Bila je to mala soba odvojena rešetkama, imala je drveni krevet, nije bilo ćebeta ili bilo čega. Tokom tih 72 sata bilo je izuzetno hladno, vreme je bilo jako hladno, nisu mi doneli ni ćebe. Tako sam doživela užas zbog hladnoće. A onda su uslovi u mitrovačkom zatvoru bili strašno loši. Dakle, kvalitet hrane je bio loš, zatvor je bio veoma težak. Bio je to težak istražni zatvor.

Čak sam brojala od ulaza, jer kada bi me saslušavali, slali bi me u zgradu Državne bezbednosti u Mitrovici i nakon toga vraćali bi me u ćeliju. Od glavnog ulaza do ćelije u koju su me zaključavali bilo je desetak vrata. Zamislite kakav je to zatvor, deset različitih vrata dok hodate po hodnicima, otvorite jedno i zatvorite druga. Prebrojala sam ih, bilo je deset vrata. Dakle, higijenski uslovi su bili loši, kvalitet hrane je bio jako loš. Sve je bilo loše, tu nije bilo ničeg dobrog. Tretman je bio jako loš. Dvapat nedeljno, ovaj, dozvoljavali su nam da se istuširamo jednom u dve nedelje. Dakle, u toalet se moglo ići tri puta dnevno, moglo se izaći napolje da dišeš dva puta dnevno, i to samo na deset minuta. Nekad bi nas izveli, nekad ne. Dakle, tretman je bio jako loš. I da ne pričam o hrani.

Anita Susuri: A drugarice u ćeliji, da li su sve bile političke zatvorenice?

Naime Mačastena Šerifi: Ne, nisu sve bile političke zatvorenice. U vreme kad sam ja bila u sobi broj 3, bila je jedna žena koja je ubila strica svog muža u samoodbrani. Onda je bila i jedna Slovenka, Hrvatica, ne znam, bila je umešana u aferu sa dragim kamenjem i slučaj Trepča koji se odnosio na zlato i srebro. Još jedna od njih je bila u toj grupi Trepče. A onda u prostoriji, u stvari, ove su bile u [sobi broj] 4. Kada su me odveli u sobu 3, tamo je bila Trendeljina Ljaboništi, [mislim] Ljabeništi, ona je bila politički zatvorenik. I onda su doveli druge devojkice, doveli su grupu iz Peći. Bilo je zatvorenika koji su dolazili zbog prekršaja, osuđivali su ih na 60 dana za pisanje slogana ili ako su pevali pesmu. Bilo ih je za prekršaje, ali i za druga dela.

Anita Susuri: Koliko ste ukupno bili u zatvoru?

Naime Mačastena Šerifi: Pa ukupno oko pet meseci.

Anita Susuri: Vremenom, dakle, da li se njihov pristup promenio? Da li se nasilje smanjilo?

Naime Mačastena Šerifi: Početak istraga je bio jako težak, prvih mesec dana. A onda kada su smatrali da je istraga završena, bavili su se samo sudskim postupcima. Bilo je saslušanja pred istražnim sudijom, ovo i ono, dok nije doneta odluka za glavni pretres, dok oni ne završe svoj postupak, mislim. Ali prvi mesec, da, bilo je veoma teško. A onda ako si prekršio pravila u zatvoru, oni su te maltretirali.

Anita Susuri: Koja su bila pravila?

Naime Mačastena Šerifi: Bilo je pravila, na primer, nisi smeo da legneš i spavaš tokom dana, morao si sve vreme da sediš. Nisi smeo ni na krevetu da sediš, ali bilo je nekoliko dušeka i morao si da sediš na podu. Ako bi te uhvatili na spavanju, stavili bi te u samicu. Bilo je zabranjeno pevati. Pevali bismo, pa bismo prekršili pravila, nije nas bilo briga. Došli bi da nas odvedu i stave u samicu.

Anita Susuri: Kako je bilo u samici? Koliko vremena?

Naime Mačastena Šerifi: To je bila privremena kazna, sat, dva sata, a onda bi te vratili. Ali bilo bi dobro da ne kršiš pravila. Trudila sam se da stražarima ne dam povoda da me tuku i šalju u samicu bez potrebe, znaš? Mada sam pevala. Ali, na primer, kada smo pevali, obično smo imali neke dobre stražare i koristili smo njihovo prisustvo. Na primer, bili su liberalniji. Zatvorili bi oči, oglušili se i dali bi nam više slobode da komuniciramo iz ćelije u ćeliju, da razgovaramo jedni s drugima, a mi bismo te trenutke iskoristili.

Anita Susuri: Kakve ste pesme pevali, na primer?

Naime Mačastena Šerifi: O, mnogo patriotskih pesama (smeje se). Sećam se “U Dardaniji svira bubanj”, to je bila pesma koju smo najviše pevali. Bilo je mnogo lepih pesama. Pevali smo onu “Kad je Kuštrim pao na Kosovu”, sad se i ne sećam, pesma “O polje Koraba”. Lepe pesme.

Anita Susuri: Znači, patriotske pesme?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Zanima me kako ste se duhovno osećali i šta ste mislili da će vam se sledeće dogoditi? Kako ste mislili da će se nastaviti?

Naime Mačastena Šerifi: Pa, možda je to imalo veze i sa godinama jer sam bila jako mlada. Ne znam! Na osnovu onoga što sam doživela, mislim da su ljudi zatvorenici samo ako imaju zatvor u svojim umovima. Inače, ako je vaš mozak slobodan, ako se ne osećate kao da ste zarobljeni, ne postoji ništa što bi vas moglo zarobiti. Ne možete... Bila sam veoma mlada, bavila sam se aktivnostima. Na primer, radila sam mnogo fizičkih vežbi, terala sam ih da rade gimnastiku, pevaju, i mnogo smo čitale. Pokušala sam da provedem vreme na najproduktivniji način za sebe. Zato da bih mogla da preživim mentalni pritisak zatvorenosti. Zapravo sam mnogo čitala, stalno sam tražila knjige iz biblioteke. Tamo je postojala biblioteka. Možda ono što sam čitala nije bilo mnogo važno, ali je barem čitanje održalo moj mozak aktivnim. I rešavala sam ukrštene reči.

Naručivali bismo ih i plaćali onim parama koje bi nam donosile naše porodice, plaćali bismo “*Riljindju*”, redovno smo dobijali. Dakle, dobijale smo časopise, čitale smo, rešavale smo ukrštene reči. Iako je bilo zabranjeno imati olovke, punili smo ih upaljačima. Pa bismo pokvasili upaljač [šibicu],

spalili bismo ih i koristili to kao olovku. Ili bismo s vremena na vreme ukrali patronu za mastilo, negde bi je sakrili. Samo patrona za mastilo, jer kad bi videli olovku, uzeli bi je. Ali, uzeli bismo samo patronu za mastilo za olovke i držali je tamo. Ili iz novina, sećam se, ja i Trendeljina smo slagale, tada je *“Riljindja”* objavljivala delove, osam stranica romana [dnevno] i mi bismo sakupljali svaki dan. Napravile smo knjigu od tih delova.

Sećam se, bio je roman *“Devojka dvanaest grobova”* od Emina Kabašija, onda sam ostavila napola i sakupljanje knjige *“Mehmet Imcaku”* od Jaša Kemalija, jednog turskog pisca. Ali uzimale smo, postojala je, dakle, biblioteka. Kada smo išle da tražimo knjige, bili su obavezni da nas pošalju u biblioteku i onda bismo birale šta želimo da uzmemo i pročitamo.

Anita Susuri: Da li je bilo i knjiga na albanskom?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Na albanskom?

Naime Mačastena Šerifi: Bilo je, bilo je.

Anita Susuri: Kad ste izašle iz zatvora, kakav je bio taj dan?

Naime Mačastena Šerifi: Iz zatvora smo pušteni odmah nakon sudskog saslušanja. Zapravo, kada sam otišla na ročište nisam, ne mogu reći da sam bila ubeđena da će me pustiti. Očekivala sam veliku kaznu. Mislim, [očekivala sam da ćemo] dobiti maksimalno pet godina zatvora. Ali, bila sam duhovno spremna za tako nešto i nije mi smetalo. Ali, na osnovu načina na koji se odvijalo saslušanje, jer je tog dana bilo dosta dugo, od jutra do 15.00 časova kada smo pušteni. Zato što smo tog dana odmah pušteni Bujar i ja. Ali to je trajalo jako dugo, mislim na sudsko ročište.

Govorim u svoje ime, nisam bila ubeđena da ćemo biti pušteni, a nisam ni verovala da ćemo biti pušteni. Ali onda je to bilo iznenađenje, mislim na oslobađanje i blagu kaznu. Zato što smo imali... Ja sam lično bila jako zabrinuta... ok, bili smo maloletni, znate, mislila sam da mogu da nas osude na najviše pet godina. Ali, Teuta Hadri i Teuta Bekteši su bile punoletne i mogle su da dobiju deset godina zatvora. I ja sam se brinula za njih, da bi mogli da ih osude [drugačije] jer su odrasle. Ali u redu. Tako je išlo, dobro ili loše, tako je prošlo naše saslušanje. Nakon što sam puštena, pokušali su da kontaktiraju školu i vide šta mogu da uradim.

Kada sam otišla u školu, rekli su mi: *“Ne, ti si izbačena”*. A Državna bezbednost je imala neke veze s tim jer su oni bili umešani. Kada bi nekoga uhapsili, na primer, da ga kazne, kažnjavali su ih mimo zakona... u tom pogledu nisu imali milosti. Otišla sam tamo da tražim barem svoja dokumenta kako bih mogla da upišem sledeću godinu u drugoj školi, jer mi nisu omogućili da nastavim sa razrednim

ispitima. Kada sam otišla da tražim dokumente, rekli su: “Nisu ovde”, i morala sam da čekam. Tada su moji roditelji otišli i uložili žalbu Komitetu, tamo je bilo to odeljenje za obrazovanje. Rekli su: “Ona je puštena iz zatvora, zašto? Gde su njena dokumenta?” Oni [Komitet] su poslali inspektora u Kulturološku školu, kako se tada zvala, i našli su dokumenta zaključana u fioci, u kancelariji sekretara škole. Sakrio je dokumenta.

Onda je moj roditelj dobio dokumenta i prijavila sam se u većinu škola, medicinska, ekonomska. Ni u jednu me nisu primili iako sam bila odličan učenik. Tada sam upisala poljoprivrednu školu, srećom moj rođak je tamo bio profesor. Razgovarao je sa direktorom i tamo su me primili. Treću i četvrtu godinu srednje škole nastavila sam u poljoprivrednoj školi, tamo sam završila. I to je bilo to. A onda sam po završetku školovanja upisala Poljoprivredni fakultet. Udala sam se posle godinu dana.

Moj muž je iz Gnjilana i oni su takođe bili politički proganjana porodica. Moja dva devera su osuđena, jedan od njih na pet godina, drugi na šest godina. Bili su progonjena porodica. Situacija se zaista pogoršala '89, '90. Imala sam prepreke u obrazovanju bilo kako, mislim, imala sam prepreka na fakultetu. Morala sam malo da zastanem nakon što sam se udala, pa sam to prekinula. Rodila sam sina i ćerku, a onda sam ponovo nastavila školovanje '92, na mom fakultetu. Studirala sam književnost i završila.

Anita Susuri: Interesuje me nakon što ste pušteni iz zatvora kažete da ste imali prepreke, ali da li je bilo prepreka, na primer takve prirode da ste ponovo ispitivani o nečemu što se dogodilo?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da. Vodili su me na informativne razgovore. Otprilike dve nedelje nakon što sam puštena, odmah su me ponovo odveli i ceo dan držali u Državnoj bezbednosti u Prištini i ispitivali. Ali nisu me maltretirali, samo psihički, ali ne i fizički. Ispitivali su me o besmislenim stvarima, banalnim stvarima. Ali to je više bila neka vrsta mentalnog pritiska koji su vršili kroz to da mi daju do znanja da me i dalje prate iako sam puštena iz zatvora, nisam mogla da radim šta sam htela. Razumeš? Ali taj osećaj da sam progonjena bio je prisutan, mislim, moglo se reći, znala sam sve vreme da su prisluškivali moj telefon, naš kućni telefon i mnoge druge stvari.

A onda, u oktobru '85, zapravo 10. oktobra '85, moj otac je umro. Tako da je to za mene bio veliki udarac, možda čak i gori od zatvora. To iskustvo je bilo zaista teško, jer je preminuo zaista mlad, sa 45 godina, a mi smo ostali na Kosovu bez članova bliže porodice. Mislim, moja majka, moja dva brata i ja. Moja tetka, stric, ujak, cela naša porodica živi u Turskoj. Osim očevog strica koji se vratio [na Kosovo] posle nas. I ta distanca, mislim, politička situacija koja se razvijala na Kosovu, nemogućnost kontakta sa porodicom i mnoge druge nedaće koje su nas pratile sve vreme. To je bilo to.

Anita Susuri: Da li ste prestali sa svojim aktivnostima nakon zatvora?

Naime Mačastena Šerifi: Ne, sreli smo se nakon što je Teuta Bektesi puštena... ne kao grupa, mislim da smo prestali sa aktivnostima kao grupa maloletnika, jer više nije bilo *llegale*. Jer se već znalo da smo jednom uhvaćeni i ko je kažnjen, osuđen, ostali su pušteni. Dakle, nismo hteli više da rizikujemo i da druge... pazi, kada smo izašli iz zatvora, postojao je osećaj da uvek moramo da budemo oprezni, a ljudi su se plašili da vas pogledaju. Bojali su se da vas pozdrave u gradu, jer su znali da ste proganjani i da vas neko uvek prati. Postojala je ta fobija, strah kod ljudi. I naravno, bilo je slučajeva da sretnete svoje nastavnike i kada vas vide, okrenu glavu na drugu stranu jer nisu smeli da vas pozdrave.

Dakle, to su bila iskustva koja smo teško doživeli, mislim da ih pamtim i ostavljaju doživotne ožiljke. Nije lako kada se ljudi plaše da razgovaraju sa vama jer bi neko sledećeg dana mogao da počne da ih prati i mogli bi da završe kao vi. To je bila ta vrsta fobije koju je režim stvorio, strah koji su ulivali u ljude čak i da komuniciraju jedni sa drugima. Kontrola i represija su bili toliko jaki da su se ljudi plašili i da imaju svoje mišljenje. I to je bio težak režim koji smo doživeli. Ljudi bi se čak plašili da misle.

Anita Susuri: Setila sam se i jednog detalja, znam da ste u *llegali* imali i pseudonim...

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Da li je bilo...

Naime Mačastena Šerifi: Da, da, da. Moj pseudonim je bio Fato. Tako su me zvali. Bujara su zvali Sokolj. Teuta je bila Fljora, jedna je bila Ljulja. Tako.

Anita Susuri: To su radili da bi...

Naime Mačastena Šerifi: Da, bezbednosna poverljivost da ne bismo bili izloženi. Trudili smo se da stvorimo sigurnost za sebe, za druge. Bio je uspeh baviti se aktivizmom, a da vas ne uhvate. Razumeš? To je bio uspeh. Ali nije bilo neobično i da nas uhvate, jer smo bili veoma svesni da je režim, režim bio veoma totalitaran i veoma loš. U trenutku kada bi ljudi uhvaćeni, vršili su toliko nasilja da nije bilo iznenađujuće ako bi otkrili nekoga. Jer ne može svako da izdrži batine i to je sasvim normalno. Ja lično nikada nisam osuđivala one koji su im rekli i dali moje ime. Nikada ih nisam osuđivala jer su i oni bili deca kao i ja.

Anita Susuri: Zanima me, da li ste imali, kako da kažem, bilo koji drugi način na koji ste komunicirali? Preko kodova ili bilo čega?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da. Imali smo neke metode koje smo koristili, mislim na metode komunikacije između nas, u našoj grupi prijatelja, kako drugi ne bi posumnjali da nešto spremamo. Bili smo u istom razredu i skoro niko drugi osim naše grupe nije znao šta radimo. Mislim, imali smo te komunikacione kodove, vreme kada smo se nalazili, način na koji smo koristili situaciju, tako da, da.

Anita Susuri: Kakvi su to kodovi bili, na primer, ako nije tajna?

Naime Mačastena Šerifi: Iskreno, ne mogu da se setim sada, na primer, imali smo neku vrstu pozdrava kroz koji smo govorili jedni drugima kada ili gde da se nađemo, znaš? Tako smo to radili da drugi ne bi saznali. Bili smo u istom okruženju, u istom odeljenju, drugovi iz razreda.

Anita Susuri: Zanima me da li ste pored aktivnog političkog života našli vremena i za kulturni i društveni život na primer? Da li ste negde izlazili, išli u pozorište ili bioskop?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da, da. Ja sam mnogo pratila Prištinsko narodno pozorište. Dakle, gledala sam skoro sve predstave koje su se igrale u Narodnom pozorištu. Bioskop sam pratila, na primer u to vreme je bio film “Čovek od zemlje”, “Čuvari magle”, bilo je predstava i raznih koncerata. Da, učestvovali smo u tome.

Anita Susuri: Kako je publika reagovala na to? Na albanske filmove?

Naime Mačastena Šerifi: Vrlo dobro, vrlo dobro. I bilo je velikog interesovanja u to vreme, posebno je bilo veliko interesovanje za bioskop. Oni bi prikazivali, sećam se pre ‘81, dobijali smo filmove iz Albanije, pa bi se prikazivali u prištinskom bioskopu, uglavnom u bioskopu “Omladina”, i obično bismo te filmove išli da gledamo sa roditeljima. Na primer, došao je film “Zvuci rata”, onda su puštali neke druge filmove, “Gospođa iz grada”, to se puštalo po bioskopima u Prištini. Naravno da su svi građani Prištine imali veliko interesovanje da pogledaju te filmove. Bili su to izuzetni događaji. Kada je Nacionalni ansambl Albanije došao na Kosovo, i mislim na koncerte koje su održavali.

Anita Susuri: Da li je bilo teško obezbediti karte, na primer?

Naime Mačastena Šerifi: Da, bio je problem. ‘84. pre odlaska u zatvor, leta ‘84. otišla sam sa bratom u Tursku, jer sam tamo obično provodila leto. Nakon što smo dobili državljanstvo, dobili smo ga ‘80, tako da nismo imali državljanstvo nekih devet godina. A ‘84. ja i moj drugi najstariji brat otišli smo u Tursku na letovanje, otišli smo kod strica. U međuvremenu, moj ujak mi je rekao, moj ujak u Turskoj, da ima odlične odnose sa tamošnjom ambasadom Albanije, i rekao je: “U Istanbulu je koncert Nacionalnog ansambla Albanije”, održan je u istambulskom amfiteatru. To je veoma lep antički amfiteatar.

Sećam se da je cela naša porodica išla, mislim svi članovi porodice su bili na tom koncertu. Bio je to tada izuzetan koncert i čuvena pesma Fatime Sokolji *Rroftë Kosova Republike* [alb.: Živela Republika Kosovo], a koncertu je prisustvovalo mnogo Albanaca iz Turske i Turaka. Sećam se da smo, kada smo išli tamo kolima, čekali oko tri sata u redu da uđemo u amfiteatar. Dakle, bilo je veliko interesovanje.

Treći deo

Anita Susuri: Devedesete su bile veoma teške godine, ali me zanima kakve su bile za vas? Čime ste se bavili?

Naime Mačastena Šerifi: Da.

Anita Susuri: Mislim da ste '94. počeli sa KMDLNJ⁵?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da. To sam ranije pomenula, udala sam se '89. i posle godinu dana dobila sam sina Koraba, a godinu dana posle toga dobila sam ćerku Kaljtrinu. A onda sam nastavila da studiram. A '84, zapravo, moj dever je radio u Savetu za odbranu ljudskih prava i sloboda i bio je bivši zatvorenik. Morali su da se isele u Švajcarsku i ja sam tu videla priliku da počnem da radim. Zaista sam želela da radim tamo jer mi je to u to vreme delovalo kao jedina kredibilna institucija. To me je povezivalo sa kontaktima, sa bivšim političkim zatvorenicima, sa svim aktivistima, bio je duh baklje, sve je plamtelo. Bila je to veoma teška situacija.

Svi događaji koji su se odvijali, štrajk rudara, demonstracije '98, ubistva, masovna hapšenja, pa uzurpacija, oduzimanje autonomije, otpuštanje ljudi s posla, pogoršavanje ekonomske situacije porodica, jer su ljudi ostajali bez posla, ljudi su bežali zbog nedostatka bezbednosti nisu mogli da zarade za život. Onog trenutka kada su ljudi otpušteni sa posla, šta su mogli da urade? Mogli ste da vidite profesore kako rade na pijaci, rade kao nelegalni taksisti, tako da je to bila izuzetno teška situacija za naše ljude.

Naravno da smo bili deo te svakodnevice. Počela sam da radim '94, prvo sam radila u odeljenju KMDLNJ u Prištini. A onda sam posle kratkog vremena prešla u glavnu kancelariju KMDLNJ. I radila sam u sektoru informisanja, mislim, pripremala sam nedeljne izveštaje. KMDLNJ je imala dnevne informacije stalno. Imali su svoj nedeljni izveštaj koji su objavljivali na internetu i delili u medijima, mislim izveštaj o događajima. Izveštaj se sastojao od informacija prikupljenih na terenu o kršenju ljudskih prava od strane režima i vlasti.

U toj oblasti sam radila sve vreme pre rata, pripremala nedeljne izveštaje. Kada je bilo potrebno, izlazili smo i uzimali izjave ljudi o različitim događajima koji su se desili. Bilo je slučajeva kada su dolazili i davali izjave u kancelariji, a bilo je slučajeva kada smo morali da idemo kod njih da ih intervjuišemo i pitamo šta se desilo. Imali smo izuzetno veliku mrežu aktivista u Savetu za zaštitu ljudskih prava. Procenjuje se da je bilo preko tri hiljade članova, jer su svi gradovi, mesta i sva sela imali predstavnika, kontakt osobu sa KMDLNJ. I mi smo od njih sistematski dobijali informacije, bilo da su slate faksom, preko telefona ili napismeno.

⁵ Pun naziv ove organizacije je Savet za odbranu ljudskih prava i sloboda. KMDLNJ je albanski akronim.

Imali smo formulare za prijavu koje bi popunjavali napolju i koje su nam donosili. Bio je to obiman rad građana koji su uglavnom bili ili politički aktivisti ili politički zatvorenici, ili nastavnici. Ljudi različitih profila. Ali ono što je bilo važno je da su građani Kosova verovali u kredibilitet rada KMDLJN. I kao institucija smo imali međunarodni kredibilitet. Svi koji su to cenili, svi međunarodni kontakti koji su dolazili u različite posete bilo iz međunarodnih, bilo iz različitih svetskih organizacija, bilo je nemoguće da dođu na Kosovo a da ne posete KMDLJN. Dakle, uradili smo izuzetno veliki posao, za koji mislim da ima istorijsku vrednost, nacionalnu vrednost, i mora se reći jednog dana, da ovu nacionalnu vrednost država sistematizuje i sačuva.

Možda što se tiče perioda '80-ih i '90-ih godina, istorija Kosova je zabeležena u KMDLJN. Mislim, to je bio sistem rada, da sve što se dešavalo na Kosovu, mi smo bili obavešteni u roku od 24 sata. I kažu da... Sećam se, na primer, jednog od naših najpoznatijih aktivista Haljilja Baranija u Mitrovici. On nam je, na primer, slao informacije faksom svakih 15 minuta. O svemu što se dešavalo na teritoriji mitrovačke opštine. Bilo je izuzetnih aktivista. I tada je veliki deo njih učestvovao u ratu, jedan deo je bio uhapšen. Ima ih koji su, na primer, jedan čovek iz Prištine je ubijen od strane srpskih snaga samo zato što su mu pronašli značku KMDLJN. Mislim, pogubili su ga.

Bio je to izvanredan posao. Ja ga se lično sećam kao vremenskog perioda rada koji je veoma pozitivno uticao na istoriju Kosova i njegovu budućnost. Zato što je bilo puno posla i obaveštavali smo ceo svet o represiji, nasilju i zločinima koji su se dešavali na Kosovu. Dakle, bili smo odličan izvor informacija za obaveštavanje međunarodne zajednice o tome šta se dešava. Mislim, da ne... jer su se takve stvari istorijski dešavale na Kosovu poslednjih sto godina, ali nije postojao sistem informisanja, sa nekim izuzecima. Na primer, 1912. godine bio je jedan, ne znam, diplomata, ili ne znam šta je bio, napisao je knjigu "Albanska golgota", u kojoj je pisao o zločinima i masakrima nad Albancima Skoplja i Kosova, 1912. godine.

Ali, to su pisali stranci, nije bilo beleški Albanaca. Nikada se tačno nije znalo koliko je ljudi ubijeno, koliko je ubijeno, što je bio genocid sam po sebi. U knjizi se kaže da su srpske snage za vrlo kratko vreme pogubile 150 hiljada ljudi. To je bio veliki posao koji je jednostavno odredio kasnija politička dešavanja na Kosovu.

Anita Susuri: Da li se sećate nekog konkretnog slučaja koji se desio ili kome ste prisustvovali tokom tih godina?

Naime Mačastena Šerifi: Sećam se da su mi '89, u vreme demonstracija '89, dva-tri puta dolazili u kuću da me uhapsu, jer bi okupili sve koje su registrovani da su ranije bili u zatvoru. Ali, srećom, nisam bila uhapšena i kasnije su odustali. Dok sam radila u Savetu, nisam bila lično napadana, nije mi se tako nešto desilo, mislim, ali smo znali da smo stalno pod prismotrom. Automobili Državne bezbednosti su se stalno vozili oko zgrade u kojoj smo se nalazili.

Imali smo kancelarije u prostoriji u kojoj je sada Fakultet islamskih studija, unutar medrese⁶ u Prištini, i naša kancelarija je bila javna, bila je otvorena, bila je registrovana kao kancelarija, kao nevladina organizacija. To je tada bilo registrovano, koliko znam, morali ste da ga registrujete u Beogradu i imali smo jako dobre kontakte sa svim aktivistima. Neko vreme dok sam bila tamo, na čelu je bio Adem Demaći⁷, koga jako poštujem i na neki način je moj idol za politički aspekt Kosova. I svi politički zatvorenici su bili deo rada u KMDLNJ. Poštovani profesor [Pajazit Nuši](#), Imer Jaka i mnogo drugih koji su javne ličnosti na Kosovu.

Bio je to izvanredan posao, imala sam neverovatno dobre saradnike. U vreme dok sam ja bila tamo, bila je i Haljime Morina, bila je Violeta Hamiti, bila je Arjeta Emra. Ona je sada direktorka Britanskog saveta ovde u Prištini. Bila je Mimoza Ahmeti, Fahrija Ćoraj kasnije, bio je Ibrahim Makoli, Basri Beriša, bila je [Nazlije Balja](#), dakle mnogo njih koji su i danas javne ličnosti. Bedžet Šalja je bio sekretar kancelarije jedno dugo vreme. Ali bio je to izvanredan rad.

Anita Susuri: Da li ste učestvovali u demonstracijama koje su organizovale žene?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Sa ključevima...

Naime Mačastena Šerifi: Sa ključevima, sa hlebom, sa belim papirima, za 8. mart se sećam da je bila ona sa belim papirima gde smo tražili mir, hleb za Drenicu, da.

Anita Susuri: Kako je tu bilo?

Naime Mačastena Šerifi: Pa bile su izuzetno organizovane...

Anita Susuri: Čega se sećate?

Naime Mačastena Šerifi: Bila je dobra, dobra organizacija. Bilo je mnogo raznih aktivnosti i '90-ih godina je počeo ženski aktivizam. Počele su da se pojavljuju prve ženske nevladine organizacije, sestre Ćirijazi, udruženje, Centar za zaštitu dece i žena u Pištini, a onda je postojalo udruženje "Elena" koliko se sećam. Tako su počela prva ženska udruženja, ženski aktivizam na Kosovu.

Anita Susuri: Tokom rata ste bili ovde, zar ne?

⁶ Muslimanska verska škola.

⁷ Adem Demaći (Adem Demaći) (1936-2018) bio je albanski pisac i političar, i dugogodišnji politički zatvorenik koji je proveo 27 godina u zatvoru zbog svojih nacionalističkih uverenja i aktivnosti.

Naime Mačastena Šerifi: Da, bila sam do 24. marta. 24. marta sam sa decom otišla u Tursku, sin mi je bio mali, oko godinu dana, a druga dvojica su imala sedam i osam godina. Opirala sam se do poslednjeg dana, mislim, kada je počelo bombardovanje, prvo nisam htela da odem. Ali, insistiranje moje porodice, i porodice mog muža i moje, da odemo i da se sklonimo u Turskoj, bilo je veoma snažno. Moj muž je ostao na Kosovu sa roditeljima, u Prištini, a ja sam otišla sa suprugom mog brata i njenim sestrama, otišli smo u Istanbul. Tamo me je očekivao drugi deo porodice.

Imali smo užasno putovanje autobusom. Bio je to užasan dan za mene, imala sam veoma loše iskustvo. Bilo je to loše iskustvo jer sam pre svega bila primorana da odem. Doživela sam jak strah, jer smo putovali autobusom, prošli smo kroz Gnjilane, pa od Gnjilana do Bujanovca i onda smo putovali kroz Srbiju na dan bombardovanja, i to je bilo kao u horor filmovima. Tako smo iz Bujanovca otišli u tamošnji grad, blizu Pirota gde smo prešli u Bugarsku. Niš i Leskovac i svi ovi gradovi. Nismo nikoga videli po ulicama. Čekali smo da nas zaustave i masakriraju.

Mi smo bili prvi i jedini autobus koji je smeo da putuje, sve ostale su vratili jer su u većini bili muškarci. Dok su u našem autobusu bile uglavnom žene i deca, sa nama su bila samo četiri muškarca u autobusu. Dva vozača autobusa i još dva muškarca. Jedan je bio star, drugi mlađi. Ostali su svi bili žene i deca. U autobusu su bile 104 osobe, žene i deca. Bio je to užasan put, jer dok nismo stigli do Bujanovca, policija nas je zaustavljala na svaka dva kilometra, policijski punktovi. Ulazili su u autobus sa maskama, bez maski, sa oružjem, deca su bila prestravljena. I to smo prošli.

Kada smo ušli u Srbiju, nastao je užas psihičkog straha, jer niste videli ljude na ulicama. Svi su bili, roletne su bile spuštene, nije bilo automobila na ulici, sve ulice su bile otvorene. Prošli smo put i niko nas nije zaustavio. Stigli smo u Bugarsku. Kada smo stigli u Bugarsku rekli su: "Vi ste jedini autobus koji je smeo da prođe. Sve ostale su vratili". Vratili su ih u Bujanovac. U stvari, sećam se da je jedan od autobusa bio Selo Tours [kompanija], prebili su sve putnike jer su svi uglavnom bili muškarci.

Kad smo stigli u Makedoniju, mislim tamo u Bugarskoj oko 8:00 sati uveče stali smo negde da večeramo i videli smo na *Euronews* da je bombardovanje. Ali ideja je bila da oni [srpska vojska] ne mogu da pruže otpor i da ja odlazim, ali da će se rat završiti za nedelju dana, jer ne verujem da će otpor trajati 75 dana bombardovanja, razumeš? Kad smo sutradan stigli u Tursku, porodica je došla da nas pokupi. Ovde je ostao moj suprug i brat, drugi brat. Stariji brat je ranije otišao sa decom tamo.

Bili smo sa članovima porodice, uslovi su bili izuzetno dobri. Ali bila sam zabrinuta za muža koji je ostao ovde, nisam znala šta se dešava sa njim. Sledećeg dana je bombardovana stara pošta u Prištini i sve telefonske linije su prekinute na toj telefonskoj mreži, tako da više nisam mogla da komuniciram sa mužem. A onda sam saznala da su stigli do našeg komšiluka, ali nisam mogla ništa više da razumem. Dok rođak nije otišao posle izvesnog vremena, moj dever iz Švajcarske je zamolio nekoga da ode i oni su saznali, videli su da su se zaključali u kuću, ali su bili u potpunoj izolaciji i u veoma lošem stanju.

Čim se rat završio, naravno, čim sam saznala da NATO snage ulaze na Kosovo, prvom prilikom odmah sam se vratila sa decom (smeje se). I došla sam u Prištinu, vratila sam se u Prištinu 27. juna 1999. godine. Bio je to izvanredan dan za mene. Bolna radost. Bolno jer kada sam došla u Prištinu, situacija je bila zaista loša. Mislim, pola grada se ispraznilo, više od polovine. Videli biste tu i tamo spaljene kuće. Opljačkane kuće, otvorena vrata, znate, bilo je kao u horor filmovima. Ali onda smo polako stali na noge.

Anita Susuri: U kakvom je stanju bilo mesto gde ste vi živeli?

Naime Mačastena Šerifi: Gde?

Anita Susuri: Vaša kuća, na primer? Stan?

Naime Mačastena Šerifi: Mi živimo u naselju Kacalar, tamo iza Gradskog parka, nekada se zvala Moravska ulica, bila je naseljena uglavnom Romima. Dakle, oko sedam ili osam kuća, najviše deset kuća koje su bile albanske, a u ulici iznad su sve bili Romi. I oni su počinili mnogo zločina. Romi su sarađivali sa srpskim snagama, nažalost, stanovnici tog dela. Ne svi Romi, Egipćani i Aškalije na Kosovu, ali je taj deo Roma uradio mnogo loših stvari. Mnogo su opljačkali, mnogo su lošeg uradili u gradu. Kada sam se vratila, zatekla sam ih kako beže, dok smo se mi vraćali kući, oni su odlazili srpskim autobusima, išli su u Srbiju.

Nažalost, i taj deo je bio bolan, jer sam videla žene i decu kako beže, napuštali su svoje kuće, što znači ponavljalo se bol na sve strane. Bilo mi je žao kada sam videla situaciju u kojoj su bili. Ali nesigurnost, mislim, stvarali su paniku i nesigurnost zbog dela koje je jedan deo njih činio. Dakle, otišli su. Inače, paramilitarci su dosta krali u tom kraju, mislim po onome što mi je muž rekao, tamo su se dešavale strašne stvari. Pljačkali su kuće, nasilno su izbacivali ljude iz kuća, uzimali stvari iz kuća. Dakle, bila je to veoma užasna situacija.

Za vreme bombardovanja, na primer, nekoliko puta su upadali u našu kuću, mislim na paramilitarce i policiju i... Tražili su mog muža, ali ga nikada nisu našli jer je on, u vreme kada su došli... kuća je bila pozicionirana u način na koji nisu mogli direktno da uđu. Uvek je imao priliku da se obezbedi, da se sakrije, da ne bi bio uhapšen. I poslednji put...

Anita Susuri: Da li je i dalje boravio u toj kući?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da. Poslednji put kada su ušli u kuću, tukli su mog svekra i uzeli neke stvari. Tu je boravilo i nekoliko porodičnih prijatelja, oni su došli iz drugog grada. I uhapsili su njihovog sina u našoj kući. Tako su uzeli njihov auto i uhapsili sina. To je bilo to. Dakle, ova iskustva su bila... zapravo, poslednji put kada su ušli... ispred naše kuće je bila zgrada, oni su videli kako ulaze [paramilitarne] snage. Bila je jedna porodica iz Đakovice koja nije pobjegla. Oni su rekli da kada su

paramilitarci ušli, znali su da će se tamo dogoditi nešto jako loše, jer su dolazile u velikom broju i to su bile baš paravojne formacije...

Anita Susuri: Zanima me kako je nakon rata počeo oporavak u vašoj porodici?

Naime Mačastena Šerifi: Da, posle rata sam odmah nastavila da radim u KMDLNJ. Tu sam radila još dve godine, dakle od '99. do 2001. Početkom 2001. prešla sam u Centar za zaštitu žena i dece. Tada sam počela više da se bavim ženskim pitanjima i tu sam radila do 2016. godine. Bila sam direktorka tog Centra dvanaest godina kasnije. Imali smo prihvatilište za žene žrtve porodičnog nasilja, taj Centar i dalje postoji i radi.

Zatim sam otvorila sklonište za žrtve porodičnog nasilja u Mitrovici. Kasnije je to preraslo u samostalni Centar i onda sam otvorila jedan u Glogovcu, koji sada vodi Kadire. Ja i Kadire smo zajedno otvorile Centar u Glogovcu. Kasnije se i on osamostalio od našeg Centra. 2016. sam dala otkaz jer je to zahtevalo veliki budžet i bio je veliki pritisak. Bilo je potrebno mnogo rada i jednostavno nisam imala duhovnu snagu da se nosim sa tim pritiskom na poslu i dala sam otkaz. Odmara sam oko godinu dana i onda sam počela da radim ovde.

Anita Susuri: Sada radite u Komisiji...

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Kako vam sada teku poslovi?

Naime Mačastena Šerifi: Pa, dobro, dobro. Ovde se uglavnom bavim odlukama o kompenzaciji i unošenjem podataka... jer uglavnom ovde postoji procedura, i procedure pregleda treba da prođu preko komisije pa da dokumentacija kompletira, da se unese u bazu podataka i zatim se donosi odluku o obeštećenju. Postoji spisak, nosi se u ministarstvo, tako da ovde postoji nekoliko procedura.

Anita Susuri: Za kompenzaciju bivših [političkih] zatvorenika?

Naime Mačastena Šerifi: Da da. U Centru za zaštitu žena i dece dosta sam radila u oblasti nasilja u porodici i trgovine ljudima. Bila sam deo svih radnih grupa za izradu nacrtu zakona o zaštiti od nasilja u porodici, zakona o zaštiti žrtava trgovine ljudima, standardnih procedura za trgovinu ljudima, standardnih procedura za funkcionisanje skloništa. Zapravo sam sama sastavila procedure o funkcionisanju skloništa. Dugo, oko osam godina, bila sam na čelu Koalicije skloništa. Ali posao je bio toliko dinamičan i naporan da sam se jednostavno u jednom trenutku stvarno umorila.

Anita Susuri: Hoću da se vratim i pričam malo o ranijem vremenu. O istoriji vaše porodice 1912. Pomenuli ste da su deportovani sa Kosova u Tursku, da li znate nešto više o tome?

Naime Mačastena Šerifi: Znam samo priču koju sam čula od svoje bake, mamine mame. Umrta je sa 102 godine i imala je vrlo jasno pamćenje. Mnogo toga se sećala i na veoma zanimljiv način opisala kako su otišli sa Kosova. Mislim, njena priča. Inače, nisam imala nikakve druge informacije. Rekla mi je da su 1912. godine, kada su [srpske] snage ušle na Kosovo, nasilno izbacile mnoge albanske porodice iz njihovih kuća. Govorila bi nam: “Nasilno su nas izbacili i sve što smo imali... pobjegli smo, na konjskim zapregama, odrasli su odneli sve što su našli u kući za šta su mislili da je potrebno. Bila sam dete”, rekla je, “i sećam se da smo putovali nekoliko dana”, rekla je, “kočijom”. Dok nisu stigli, najverovatnije u Solun, jer je opisala da su se nakon toga ukrkali u voz.

U stvari ne. Ne do Soluna, nego su se vozili na konjskoj zaprezi do Turske. Rekla je: “Bilo nas je”, rekla je, “verovatno oko 30-35 članova porodice”, rekla je, “sa kojima smo putovali zajedno”, rekla je, “pola njih je umrlo na putu”, rekla je, “oko 15 ljudi” rekla je, “smo stigli tamo”, rekla je, “među onima koji su preživeli”, rekla je, “bila je to moja baka”, njena baka koja je imala količinu lira, novca. [Imala je] zlatnu liru sa sobom. Rekla je: “Kada su nas odveli tamo u Bafru nakon što smo stigli u Tursku”, rekla je, “poslali su nas u Bafru”, rekla je, “tamo su nas smestili u jermenske kuće”, jer je u to vreme bilo etničko čišćenje koje je Turska izvršila nad Jermenima.

Osmansko carstvo je ubijalo Jermene, raseljavalo ih iz njihovih domova, streljalo ih, izbacivalo ih iz kuća i tamo smeštalo Albance. Rekla je: “A onda su”, rekla je, “odmah su uzeli odrasle muškarce i poslali ih u rat”. Tako je bilo...

Anita Susuri: Tokom Prvog [svetskog] rata?

Naime Mačastena Šerifi: Prvi svetski rat. I ona opisuje užas, užas koji su doživeli u pogledu načina na koji su deportovani, načina na koji su tamo smešteni, siromaštva kroz koje su prošli, teškog posla koji su morali da rade. A onda, te zajednice nisu mogle dugo da se integrišu tamo, mislim i dalje, porodica mog strica [sa majčine strane], kada sam poslednji put kao dete išla u Bafru, kako se sećam, uvek su pričali na albanskom. Dakle, u toj zajednici, u tom selu, svi su govorili jedni sa drugima na albanskom i pravili svadbe po albanskoj [tradiciji] i... moj otac mi je to takođe pričao, tako da su mnogo sačuvali tradiciju.

Ove zajednice su bile u ruralnim sredinama, jer su one koje su bile smeštene u urbanim sredinama brzo asimilovale jer su morale da se integrišu. Hteli ili ne, morali su da idu u škole, da se zaposle, da nauče turski, da dobro znaju turski, da se integrišu u tamošnje društvo. Tako da je to doprinelo asimilaciji malo više od onih koji su bili u ruralnim sredinama.

Anita Susuri: Iz kog mesta na Kosovu su otišli?

Naime Mačastena Šerifi: Porodica moje majke potiče iz sela Jašanica kod Kline, između Peći i Kline. Mislim, oni su bili iz tog kraja. Dok porodica mog oca potiče iz Lapa, ali su se davno doselili u Prištinu, dakle došli su u Prištinu.

Anita Susuri: A onda se deo porodice vaše majke vratio?

Naime Mačastena Šerifi: Ne, ne, ne. Oni se nikada nisu vratili.

Anita Susuri: Oni su tamo ostali...

Naime Mačastena Šerifi: Oni su tamo. Mislim, svi su tamo, osim moje majke koja se udala i vratila sa mojim ocem, svi ostali su tu, svi su tu. Uprkos činjenici da su svi moji ujaci i tetke rođeni u Turskoj, govore albanski. Dakle, sa njima komuniciramo na albanskom. Njihova deca su uvek razgovarala jedni sa drugima na albanskom.

Anita Susuri: Dakle, kada se vaš otac odselio...

Naime Mačastena Šerifi: Moj otac se odselio '56.

Anita Susuri: Znači tamo su se upoznali?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita Susuri: Odakle, dakle iz Prištine.

Naime Mačastena Šerifi: Iz Prištine.

Anita Susuri: Sad me zanima i ovaj deo, u vreme Rankovića su ih prisilili da odu ili su otišli...

Naime Mačastena Šerifi: Ne, bili su prisiljeni, bili su prisiljeni. O ovom delu sam više pričala sa ocem, ali i sa dedom jer je on dugo živeo. Mislim, nakon što mi je otac umro, morala sam da provodim dosta vremena sa dedom, jer je on bio imam⁸. I došao je da živi kod nas neko vreme nakon što je moj otac umro, jer je i on bio u Turskoj, tamo je preminuo. I tako sam razgovarala sa njim o detaljima i stvarima. I pričao mi je kako su ih ispitivali, kako su ga fizički maltretirali, kako su ga držali u buradima, u kiši do jutra dok su mu se noge smrzle. Rekao mi je: "I kada sam otišao kući", rekao je, "moja je odeća bila sva zaleđena, sva smrznuta". Rekao je: "U tom trenutku sam shvatio da će jednostavno da me ubiju ako se ne odselim". I tako su ih naterali da prodaju svoje bogatstvo.

⁸ Muslimanski sveštenik kome je glavna dužnost da predvodi skupno klanjanje namaza u džamiji. Za vreme molitve imam stoji pred skupom i rukovodi klanjanjem.

Oni su svoje bogatstvo prodali državi i za taj novac su uspjeli da kupe samo karte za voz i urednu dokumentaciju, mislim *visike*⁹, neku vrstu garanta za vizu koju ste tada morali da plaćate, i to je to. Rekao je: “Sve što smo uzeli”, rekao je, “bila je odeća koju smo nosili, 400 kilograma knjiga”, te koje je imao moj deda, imao je 400 kilograma knjiga, “poneo sam ih sa sobom”, rekao je, “i odeću koju smo nosili. Ništa drugo nismo mogli da ponesemo, sve smo ostavili”, rekao je, “oni su uzeli...” Oduzet im je deo bogatstva kada su bili pogubljeni stričevi mog oca, oduzeli su, jer smo imali i vinograde, imali smo kuću, imali smo zemlju. Kao nacionalističko-balistička¹⁰ porodica, [imovina] je bila konfiskovana, a zatim su bili primorani da odmah odu.

Anita Susuri: Znači imali ste pritiska i zbog stričeva?

Naime Mačastena Šerifi: Da, da.

Anita susuri: U redu, gospođo Naime, hvala vam puno. Ako hoćete još nešto da dodate ili ako mislite da ste nešto zaboravili...

Naime Mačastena Šerifi: Verujem da sam sve rekla, ne znam (smeje se).

Anita Susuri: Onda, hvala puno!

Naime Mačastena Šerifi: Nema na čemu!

⁹ Dokument sličan vizi ili boravišnoj dozvoli koji je bio potreban za boravak u Turskoj.

¹⁰ *Balli Kombëtar* (Nacionalni front) bio je albanska nacionalistička, antikomunistička organizacija osnovana u novembru 1942. godine koja se borila protiv nacističke Nemačke i jugoslovenskih partizana. Ovaj front je predvodio Midhat Frashëri koji se zalagao za ujedinjenje teritorija na kojima žive Albanci.